

UDK: 711.4 (497.4)

Marjan Ravbar*

Razpotja naselbinskega omrežja v Sloveniji: težnje, razvojne dileme in možni scenariji

Povzetek

Sodobna struktura naselbinskega omrežja v Sloveniji je v veliki meri odsev skoraj štiri desetletja starih gospodarskih in socialnih prizadevanj za skladen regionalni razvoj in odseva trojno preobrazbo pokrajine v socialnem, fizičnogeografskem ter "kulturološkem" pomenu.

Zaradi neželenih teženj pri oblikovanju omrežja mest se tudi v Sloveniji soočamo z več razvojnimi možnostmi, ki bodo v prihodnje rezultanta notranjih in zunanjih vplivov. Nasproti si stojita dva nasprotujoča si scenarija: klasični model centraliziranega urbanega omrežja, ki temelji na nadaljevanju teženj in utrjevanju hierarhično

zasnovanega sistema centralnih krajev, in model decentraliziranega omrežja različnih stopenj razvojnih vozlišč v pokrajini, ki temelji na sodobnih principih "plitvega" hierarhičnega omrežja odnosov oz. razpršenih razvojnih polov ob infrastrukturnih vozliščih.

Za uravnavanje uspešne sistemske reorganizacije policentrično zasnovanega naselbinskega sistema ima največjo težo strategija oblikovanja mešane rabe površin, ki zagotavlja soobstoj dveh interaktivnih usmeritev urejanja mest: intenziviranje mestotvornih dejavnosti v mestnih središčih z ohranitvijo in pospeševanjem visoko specializiranih

delovnih mest, z vzpostavljanjem in poglobljanjem gospodarskih kooperacij med mesti in pripadajočim podeželjem, kar je v obojestransko korist zaradi dopolnjevanja funkcij ob hkratnem zgoščevanju razpršenih in suburbaniziranih poselitvenih in produkcijskih struktur s pomočjo sočasnega infrastrukturnega povezovanja. Mešana raba zagotavlja boljše prilagoditve oz. hitreje spremembe v namenski rabi, kar ustvarja in krepi pokrajinsko pestrost. S konceptom mešane rabe površin se zmanjšuje število dnevnih potovanj in se tako varčuje z energijo ter zmanjšuje obremenitve okolja z emisijami.

Summary

The current structure of settlement networks in Slovenia is to a large degree a reflection of a almost four centuries old economic and social effort for coordinated regional development. It reflects a triple metamorphosis of regions in a social, physical-geographical and "culturological" sense.

Because of undesirable tendencies in the development of urban networks, Slovenia also faces several developmental possibilities which will in the future be determined by interior and exterior factors. Two conflicting scenarios are possible: one the one hand, there is the classical model of a centralized urban network which would come about from current

trends, and a corresponding solidification of a hierarchically conceptualized system of centralized settlements; on the other hand, there is a model with a decentralized network of developmental nodes, each at various stages of development, which is based on the contemporary principles of a flat hierarchical network and scattered developmental regions centred around infrastructural nodes.

The most important factor in successfully reorganizing a policentrically conceptualized settlement system is the strategy adopted to form the mixed use of areas in order to ensure the coexistence of two, interactive directions for urban-planning:

1.) intensifying the urbanization activities in city centres by retaining and accelerating highly specialized jobs, initiating and strengthening economic cooperation between towns and surrounding rural areas, which is mutually beneficial because they complement each other's functions; and 2.) densifying scattered and suburbanized built-up areas and production facilities with the aid of simultaneous infrastructure linkages. Mixed use areas ensure better adjustment and faster changes in functional use, which fosters regional diversity. Such areas also decrease the number of daily trips, thus conserving energy and reducing the environmental burden through lower emissions.

* doc. dr., znanstveni svetnik, Geografski inštitut Antona Melika, ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, e-pošta: marjan.ravbar@zrc-sazu.si.

1. Uvod

Pod naselbinskim omrežjem razumemo geografi, med njimi pa še prostorski planerji, urbanisti in tudi razvojni ekonomisti, razmestitev naselij v ekonomsko-geografskem, funkcijskem, fiziognomskem in oblikovnem smislu, ki pomenijo (a) v *splošnem pomenu*: koncentracijo različnih dejavnosti in opreme z dobrinami skupnega pomena - služnostnimi dejavnostmi, ki jo prebivalstvu s pomočjo medsebojnega mrežnega povezovanja ("cluster") ponuja določeno geografsko zaokroženo okolje, (b) v *posebnem pomenu*: omrežje naselij (mest), kjer so v »vozliščnih« točkah osredotočene različne dejavnosti poslovnega, trgovskega, prometnega, proizvodnega, obrtnega, šolskega, znanstvenega, kulturnega, zdravstvenega, upravnega značaja ipd. in so si te funkcije v medsebojnem tekmovanju "izborile", da z njimi oskrbujejo tamkaj živeče ljudi in tudi prebivalce v bližnjem ali obsežnejšem zaledju, in (c) v *planerskem (razvojnem) pomenu*: "dodelitev" funkcij, ki jih javnost v dogovorjenem kraju uporablja za zadovoljevanje svojih življenjskih potreb. Običajno v naselbinskem omrežju razlikujemo več stopenj centralnih naselij in njihovem položaju ustrezno gravitacijsko območje.

Na prelomu stoletja se tudi v Sloveniji dogajajo korenite socialne, gospodarske in politične spremembe, ki odsevajo v opaznih učinkih na strukturno, funkcijsko in prostorsko preobrazbo naselbinskega sistema. Navzven vidni učinki preobrazbe, ki zbujejo posebno pozornost, so zaznavni v mestih in še posebej v obmestjih ter tudi v zaledju močno urbaniziranih območjih. Spremembe v zaposlitveni in socialno-geografski strukturi prebivalstva, povezane z dvigom življenjske ravni, odločilno spreminjajo tudi motivacijo ljudi, ko se odločajo o kraju bivanja, ki jo ponujajo bodisi mesta bodisi bližnja obmestna naselja. Novi načini prilagajanja življenjskih razmer in delovnih navad podpirajo disperzijo. »Postfordizem« in prehod v informacijsko družbo spreminjata težnje v značaju in razvoju urbanizacije, kar zahteva v urbani geografiji spremembe v njenih teoretskih predpostavkah in prav tako v metodologiji prostorskega planiranja.

V takšnih okoliščinah vse bolj stopa v ospredje vprašanje: ali so klasične metode in instrumenti v prostorskem planiranju sposobni zagotoviti učinkovito urejanje prostora? Klasični lokacijski faktorji, ki so bili še do nedavna odločujoči pri nameščanju človeških bivališč, stopajo v ozadje oziroma dobivajo nove vzgibe. To še posebej velja za tisti segment družbenih aktivnosti, kjer pomen državnih regulacij pri usmerjanju gospodarskih procesov upada. Tudi v bogatejših in gospodarsko razvitejših deželah od Slovenije se regionalne disparitete vse bolj širijo, kar je povezano z zmanjšano gospodarsko in socialno varnostjo. Le-teh ustaljeni sistem prostorskega planiranja ni (več)

sposoben na ustrezen način regulirati. Nove okoliščine vodijo k zaključku, da tradicionalni planerski mehanizmi postajajo vedno manj primerni za uspešnejše načrtovanje skladnega prostorskega in regionalnega razvoja. Številni empirični primeri iz najbližje preteklosti nazorno izpričujejo, da tudi pred poldrugim letom uveljavljeni sistem prostorskega planiranja (ZUreP, 2002) ni dovolj prilagodljiv novim izzivom in je s svojimi zakonskimi instrumenti, navkljub sodobno naravnanim ciljem in vodilnim načelom (trajnostni razvoj, kohezija in policentričnost), premalo zavezujoč, da bi bil na implementacijski ravni sposoben preprečiti načrte vedno bolj agresivnim zahtevam, ki pod krinko globalizacijskih procesov in svetovnega gospodarstva (praviloma) vedno uspevajo doseči svoje cilje na za njih najbolj ustreznih zemljiščih, navkljub zakonskim možnostim usklajevanja namenske rabe površin v okvirih ekonomsko-geografskih funkcij naselij. Zato koncentracija moči raznolikih gospodarskih aktivnosti pretežno ob komunikacijskih koridorjih in na urbaniziranih območjih samo še pridobiva na pomenu.

Zaradi pospešenega pretoka informacij, ljudi in blaga na velike razdalje postajajo regionalni viri, stroškovne prednosti, regionalne posebnosti vedno pomembnejši dejavniki sodobnega družbenega (in urbanega) razvoja. Regionalne povezave in drobne teritorialne integracije, npr. grozdenje različnih proizvodnih, infrastrukturnih in družbenih aktivnosti, so ustrezen odgovor globalizaciji gospodarstva. Pri tem je skladno z načeli "glokalizacije", z globalno soodvisnostjo in s tekmovanjem mest povezano oblikovanje sodobnih regionalnih proizvodnih združenj in urbanih vozlišč. Globalizacija zajema temeljne spremembe v sistemu vrednot na strani potrošnje, kvalitete bivanja in trga delovne sile ter je pojem v sodobni geografski literaturi pogosto imenovan tudi kot "postmoderni pluralizem vrednot" (Weichhart, 1999).

2. Stanje in sodobne težnje v naselbinskem razvoju na prelomu tisočletja

Zaključek industrializacije in zagon pospešenega posturbanizacijskega razvoja ob prelomu stoletja nazorno označuje napredujoči razvoj urbanih struktur na ravninskih območjih, usmerjen proti obmestjem, in na ta način nakazuje razvojno pot gospodarsko in socialno razvijajočih se območij na temeljih prestrukturiranja, zmanjševanja delovnih mest ter demogeografske preobrazbe mest. V zadnjem desetletju (1991-2002) se je število prebivalstva v mestih zmanjšalo v povprečju za 3 %, v obmestjih pa poraslo za 5 %. Ključni razlog demogeografske transformacije je manj odvisen od zmanjšane rodnosti prebivalstva, zato pa toliko bolj povezan s povečano selitveno

mobiliteto prebivalstva, saj večina slovenskih večjih mest v zadnjih petih letih ob prelomu stoletja izkazuje negativni selitveni saldo v skupni višini - 17.141 prebivalcev (0,9 % od skupnega števila prebivalcev). Med njimi na opazovanem obdobju prednjačijo največja mesta: Ljubljana (-8.024), Maribor (-3.361), somestje obalnih mest (-2.539), Jesenice (-1.540), Celje (-1.244), Ptuj (-991), ... Našteti primeri nazorno nakazujejo težnje razseljevanja mest. Podobne procese opazujemo tudi v razporeditvi delovnih mest, ki se postopoma prav tako razporejajo bolj enakomerno, saj ima vsaj eno delovno mesto že 4286 ali 70 % slovenskih naselij.¹ To pomeni, da se je število naselij z najmanj enim delovnim mestom tudi v najmanjših - pretežno podeželskih naseljih v zadnjem desetletju povečalo za dve tretjini. (Ravbar, 2002). Poslej velja, da se tudi v Sloveniji poslavljamo od demografske rasti v mestih in stopamo v obdobje "urbanega razvoja brez rasti".

Primerjava med razporeditvijo poseljenosti in številom delovnih mest še vedno kaže na močno koncentracijo delovnih mest v izbranih (industrijskih) središčih. Medtem ko je poseljenost kot posledica pospešene suburbanizacije bolj razpršena (Ravbar, 1997). Kljub izraziti koncentraciji delovnih mest v približno 2 % slovenskih naseljih je zadnje obdobje ob splošnem padcu števila delovnih mest spodbudilo izrazito razpršitev delovnih mest izven tradicionalnih zaposlitvenih središč, predvsem v njihovih obmestjih, kjer nova delovna mesta najhitreje naraščajo (indeks rasti v obdobju 1993-2000 je 109 %) in to predstavlja že 11 % vseh delovnih mest v Sloveniji (Ravbar, 2002). Vrednotenje je nadalje opozorilo na zakonitost, da je razmestitev delovnih mest močno odvisna od stopnje njihove ekonomske in splošne družbene razvitosti. Za manj razvita okolja velja, da koncentrirajo razvoj delovnih mest pretežno v enem (monostrukturalno zasnovanem industrijskem) centru. Razvitejše mestne regije pa imajo praviloma (spontano) razvitih večino naselij z raznovrstnejšo strukturo delovnih mest, kjer so delovna mesta v industrijskih dejavnostih v manjšini in si sledijo v nizih - "preprogah". Tako se že sluti spontano oblikovanje razvojnih osi, povezanih tudi z razmestitvijo delovnih mest pretežno v služnostnih dejavnostih. Določajo jih omrežja tistih mest, ki so med seboj povezana v enotno gospodarsko-geografsko območje s trgov delovne sile, z ustrežno mrežno prometno ter "koridorsko" gospodarsko infrastrukturo in drugo komunikacijsko opremo. Oblikovanje razvojnih zaposlitvenih osi pospešuje zlasti dezurbanizacija, ki že prerašča dejansko

urbanizacijo (Ravbar, 1997). Vrednotenje je še pokazalo, da tu še posebej izstopajo okolja z izrazito prevlado delovnih mest nad številom aktivnega prebivalstva, ki ga obkroža venec naselij - občin z izrazitejšim deležem dnevne delovne migracije v številu aktivnega prebivalstva.

Slovenska mesta skupaj z urbaniziranimi območji v sodobnih razmerah torej intenzivno spreminjajo svojo družbeno, gospodarsko in socialno strukturo na dva načina, in sicer:

(a) s prostorsko širitvijo mestnih vplivov v obmestja in s spreminjanjem še prostih kmetijskih površin v mešana naselbinsko-služnostno-proizvodna območja. Vidni učinki preobrazbe so opazni v razraščanju razpršene naselbinske strukture pretežno v obliki prosto stoječih novogradenj, v prenovi in adaptacijah obstoječih gradbenih objektov ter spremembah v funkciji objektov, brez navzven opaznih sprememb. V teh okoliščinah razumemo mestni razvoj kot neprekinjen in ciklični proces, kot posledico nadaljnje širitve urbanih struktur na podeželje. (Sub)urbanizacija je v zadnjem desetletju, ob splošni stagnaciji prebivalstva, postopno zaznamovala zmanjšanje števila prebivalstva v mestih na račun šibke rasti v obmestjih ter obsežno območje prav tako stagnacije v preostalih industrijskih krajih in na podeželju. Na približno tretjini slovenskega ozemlja, predvsem na ravninskih in dolinskih območjih, pa se oblikuje sorazmerno močna decentralizirana koncentracija prebivalstva, čigar teritorij se na obrobju območij gospodarske in populacijske koncentracije ob ugodnih prometnih povezavah postopno širi proti s prometnega vidika odročnejšemu gričevju in hribovju. Ta diferenciacija je še vedno spontana. Dogaja se na območjih z zmogljivo infrastrukturo in še v primernem radiju ugodne dostopnosti do delovnih mest. Spremembe so najbolj izrazite v obmestjih največjih slovenskih mest. Stagnacija in upadanje števila prebivalstva pa je še naprej prisotna na podeželju v preostalem delu Slovenije. Tudi v slovenskih mestnih regijah so že nekaj časa prisotne težnje "razlivanja" (*»spillover«*) območij rasti prebivalstva iz kompaktnih mestnih središč proti močno urbaniziranim obmestjem. Socialno-geografskim procesom razvoja prebivalstva so se v zadnjih letih pridružili še ekonomsko-geografski, kjer prav tako opazujemo postopno naraščanje števila delovnih mest v ožjih in širših obmestnih območjih. Našteti procesi spontano vodijo k decentraliziranemu prepletanju namenske rabe prostora na vedno obsežnejših območjih, ki se postopno preobraža v oblikovanje "mini" metropolitanskih regij² (Ravbar, 1997). Zahteve (in

¹ Leta 1986 je bilo teh naselij le 2206 ali dobra tretjina, pred desetimi leti (1991) pa že 2902 ali 49 %.

² Metropolitizacija pomeni razraščanje večjega mesta (običajno središča obsežnega območja s ključno vlogo v družbeno-ekonomskih razmerah, infrastrukturalni opremljenosti in gospodarstvu) ob hkratnem zraščanju sosednjih mestnih regij. Označujejo jo bolj ali manj neprekinjene mestne in urbanizirane površine, ki nastajajo s postopnim zraščanjem več posameznih mest, in se zaradi funkcionalne povezanosti in skupne infrastrukture razlikuje od drugih mest.

izsiljevanja) po nepretrganem naraščanju novih (pretežno) stanovanjskih površin v obmestjih še vedno pospešuje nizka cena (stavbnih) zemljišč, še vedno nedorečena zemljiška politika ter ne dovolj zavezujoče zasnove nadaljnjega razvoja poselitvenega sistema, ki so še vedno stihijske in zaradi pretežno dolinskega reliefa linearne – čeprav se pojavljajo v “plasteh” okoli mest itd. Vidne posledice pa postopoma vodijo k izgubljanju (uničevanju) ekološko vrednih in “nezazidljivih” prostih površin. To pa v nekdanji podeželski pokrajini poleg rasti podeželskih naselij predstavlja še vsaj dva nasprotujoča si pojava: na eni strani fizično povečanje naselij, ki nimajo lastnega značaja, na drugi strani pa nastajajo, v nasprotju s predpisano regulativo, stran od obstoječih nova naselja z novimi, nekonvencionalnimi oblikami (obcestno širjenje naselij, izolirane lokacije, “obrobjanje” ipd.

(b) Nasprotje gornjim težnjam pa je preobrazba mest “navznoter”. Povezana je s spreminjanjem dohodkovno ekstenzivnejših rab v dohodkovno intenzivnejše. V tržnih gospodarstvih se namreč na lokacijah v mestnih središčih namreč ne morejo obdržati dejavnosti, ki na enoto površine ne ustvarijo dovolj dohodka za pokrivanje vseh stroškov, vključno z mestno rento. Na opuščeni (pretežno) industrijskih, vojaških in distribucijskih zemljiščih v bližini mestnih središč tako nastajajo nova trgovsko-poslovna središča, ki z intenzivnejšo rabo zemljišč lahko pokrivajo porast urbanih stroškov. Neprofitne (tudi upravne) dejavnosti, ki v nasprotju s tržnimi zakonitostmi ostajajo na centralnih lokacijah, pa mora subvencionirati država, če jih želi zadržati na centralnih lokacijah, ki zagotavljajo boljšo dostopnost.

Ključni problem prihodnjega naselbinskega razvoja kljub vsemu izhaja večinoma iz naraščajoče stihijske suburbanizacije (Ravbar, 1997), ki v tem procesu pomeni relativno zmanjševanje gospodarskega in družbenega pomena mestnih središč ob hkratnem naraščanju ekonomske moči, števila prebivalcev in delovnih mest izven običajno (in administrativno) določenih mestnih meja in prinaša funkcijsko in strukturno preobrazbo do pred kratkim še “spalnih” obmestnih podeželskih območij oz. »pomestenje« načina življenja ter drobno dekoncentracijo naselbinskega razvoja, povezano s proizvodnimi in služnostnimi funkcijami. V teh okoliščinah se ob (za slovenske razmere) večjih urbanih vozliščih oblikujejo mestne regije, v ljubljanski mestni regiji pa tudi metropolitizacija.

Proces ima z vidika prihodnjega prostorskega in regionalnega razvoja brez dvoma pozitivne – dekoncentracijske težnje. V zadnjem desetletju izstopa (sub)urbanizacija pokrajine, ki pa ni zgolj

povezana z dinamiko “populacijske” širitve mestnega vpliva proti obmestjem. Je tudi odgovor na spremembe v rasti proizvodnje ter potrošnje, pa tudi postindustrijski element nove, bolj uravnotežene distribucije delovnih mest in stanovanj. Značilnost sodobne urbanizacije pa je še v izjemno intenzivni dnevni migraciji, ki zajema okvirno dve tretjini zaposlenih, in v načinu življenja, ki je zaradi povečane mobilnosti prebivalstva identičen mestno naravnemu. Koncentracija prebivalstva in zgoščevanje ekonomskih aktivnosti ljudem prinaša nov način življenja. Sodobno (sub)urbanizacijo zato razumemo tudi kot svojstveno (slovensko) različico – urbaniziranih oblik načina življenja pretežnega dela prebivalstva. Relativno majhna mesta³ skupaj z urbaniziranimi obmestji v neposredni okolici hkrati predstavljajo poseben pokrajinski tip z ugodnim gospodarskim in naselbinskim razvojem na gosto poseljenih ravninskih območjih Slovenije.

3. Razvojni scenariji - tradicionalna metoda v prostorskih vedah

Če želimo prihodnost naselbinskega omrežja resnično sooblikovati z aktivnim pristopom, moramo izhajati iz kritične analize dejanskih procesov in realističnih ocen družbenih pogojev za uresničitev ciljev. Pri tem se uporabljajo metode, ki jih lahko imenujemo “perspektivno” planiranje (Albers, 1996); zametkom tega smo bili v Sloveniji priča že sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja. Ta čas, ki nikakor še ni zaključen, označujejo velike spremembe pri planerskih pristopih, v nalogah, vsebini in metodologiji prostorskega planiranja. Iščejo se novi interdisciplinarni prijemi, uporablja se sodobnejša terminologija, bolj angažirana je tudi vloga naravoslovnih in družboslovnih znanosti. Predstave o prihodnjem prostorskem razvoju običajno sestavljajo različni scenariji zelenega razvoja, čemur je vse pogostejše prilagojena ustrezna državna razvojna politika in nove oblike obnašanja. Scenarijsko planiranje zato vse pogostejše zamenjuje “prognostično”. Scenariji imajo v prostorskem planiranju običajno prednost pred projekcijami tudi zato, ker so rezultati opazni šele v daljšem časovnem obdobju.

In kaj želimo z metodami scenarijev, doseči? Naloga prostorsko naravnanih politik je, da pri predlaganih odločitvah vključuje množico implikacij, pomembnih za prihodnost. S scenariji je moč bolje kot z metodami projekcij predvideti učinke današnjega ravnanja in na ta način ponazoriti ukrepe za njihovo preprečevanje. Scenariji tudi vsebujejo več razsežnosti od projekcij in na ta način bolje odsevajo vso kompleksnost družbenih in prostorskih razmerij. Z njimi je mogoče zaobseči tudi tiste družbene dejavnike, ki jih s kvantitativnimi metodami še ni mogoče. Tako omogočajo tudi

³ Z izjemo Ljubljane, Maribora, Celja in Kranja imajo vsa druga mesta manj kot 25.000 prebivalcev.

vrednotenje družbenih norm in vrednotnih predstav. Osrednji pomen scenarijev je osredotočiti se na reševanje ključnih problemov in predstaviti različne razvojne možnosti oz. prikazati možne alternative razvoja. Pa tudi, nazorno in razumljiveje kot s projekcijami opozoriti na razvojne težnje in smeri ter na ta način sprožiti strokovne in politične diskusije o spremembi neželenih teženj.

Po svetu so uveljavljeni trije tipi scenarijev, in sicer: (a) *deskriptivni scenariji ali scenariji trendov*, ki vsebujejo presoje z namenom opozarjanja oz. izražanja bojazni v primeru nadaljevanja obstoječih (praviloma neželenih) teženj; (b) *strateški (ali tudi "normativni") scenariji*, ki se zavzemajo za uresničitev določenih aktualnih prostorskih ciljev in praviloma ponazarjajo poti (instrumente) za uresničitev letih. S strateškimi scenariji je hkrati mogoče vzpostavljati sveženj okvirnih ukrepov, ki so v sozvočju s preostalimi družbenimi in gospodarskimi razvojnimi tokovi; in končno (c) *alternativni scenariji*, s katerimi na podlagi geneze obstoječih teženj in opozoril ponazarjajo različne variantne možnosti za nadaljnji ugodnejši razvoj prostorskih in naselbinskih struktur.

4. Dileme naselbinskega razvoja v luči razvojnih scenarijev

Globalne urbanizacijske težnje je treba sprejeti kot neizogibno razvojno zakonitost, ki z vstopom Slovenije v Evropsko unijo, spremenjeno vlogo čezmejnega sodelovanja in povezovanja zahtevajo v prvi vrsti ponovno vrednotenje posebnosti in značilnosti obstoječega urbanega sistema. Primerjalna prednost slovenskega urbanega sistema je v izpričanih rezultatih dolgoletne politike vzpodbujanja policentričnega razvoja, ki lahko služi kot nastavek za ponovno reurbanizacijo. Današnja struktura mest, obmestij in tudi podeželja je tako odsev skoraj štiri desetletja starih družbenih prizadevanj, gospodarskih in socialnih aktivnostih za implementacijo skladnega regionalnega razvoja in odsevajo trojno preobrazbo (preslojevanje) pokrajine, in sicer v (a) socialno- in (b) fizičnogeografskem ter tudi (c) "kulturološkem" pomenu. Prihodnja podoba pa bo, ne glede na izbor možnih scenarijev (ob pogoju, da se obstoječi okvirni in dominantni družbeni, gospodarski in politični pogoji še naprej ohranjajo), dobila svoje resnične obrise šele v naslednjih desetletjih (med dvajsetimi in štiridesetimi leti), upoštevajoč tudi intra- in interregionalno mrežno povezovanje v okoliščinah uravnotežene tekmovalnosti mest v srednji Evropi (predvidoma med mesti v Padski nižini, Münchnom in Dunajem ter tudi širše).

Če zanemarimo možne smeri v demografskem razvoju (npr. nadaljevanje upadanja rodnosti, staranje

prebivalstva, spremenjeni migracijski tokovi ...), pričakujemo še nadaljnjo diferenciacijo socialno-ekonomskih aktivnostih, spremembe v dejavnostni strukturi gospodarstva (terciarizacija) ter spremembe v urbanizacijski stopnji, ki naj bi po predvidevanjih dosegla stopnjo med 70 in 75 % (danes le-ta znaša okoli 65 %). Računati je treba z nadaljnjo suburbanizacijo v okolici (večjih) mest, zlasti na atraktivnih lokacijah, ob prometno-komunikacijsko dobro dostopnih legah in vzdolž historično pogojenih medregionalnih povezav (Mušič, 2004). Urbanizacija na kmetijsko manj zanimivih in/ali s slabim gozdom poraslih zemljiščih z gradnjo individualnih hiš in proizvodnih dejavnosti (v okolici mest) je sicer draga (komunalna oprema), a sprejemljiva, saj sledi željam večine prebivalstva po enodružinski hiši. Dobre prometnice in zgrajeno oskrbno in komunikacijsko omrežje bi zagotavljali, da bi na ta obmestna območja prenesli tudi del mestnih dejavnosti iz mest. S tem bi prometno razbremenili mestna središča in preusmerili dnevne enostransko potekajoče »pendlerske« tokove. Proces depopulacije v odmaknjenih, pretežno gorskih, hribovskih in kraških predelih se bo nadaljeval, saj ni stvarnih možnosti za njihovo ustavitev ali preusmeritev. Kazalo bi kvečjemu obvarovati in s posebnimi ukrepi podpreti nekatere strateško pomembne manjše središčne kraje na obmejnih in kraških območjih (npr: Vinica, Breginj, Kobilje, Žužemberk ...).

Tudi v Sloveniji se na podlagi teženj na področju oblikovanja omrežja naselij soočamo z več možnimi scenariji omrežja naselij, ki bodo hkrati v vedno večji meri rezultanta notranjih in tudi zunanjih (mednarodnih) vplivov in ki bodo vsak na svojstven način izžarevali razvojne impulze iz mest, tudi iz sosednjih dežel. V dejanskih razmerah so, kljub sprejeti Strategiji prostorskega razvoja Slovenije (junij, 2004), še vedno odprte vse možnosti konceptualnih scenarijev. Politična razmerja tudi dajejo slutiti, da je računati le na skromno usmerjanje teženj za državo najbolj sprejemljivega koncepta. Prav zato je bolj realistično oblikovanje obsežnejših funkcijskih območij, ki se bodo oblikovala kot enotna produkcijska območja po vzoru zaključenih urbanih območij ("urban fields"). Primeri po svetu nazorno dokazujejo, da so uspešnejša tista mesta, ki jim je uspelo v enotno razvojno območje oblikovati manjše število uspešnih in prosperirajočih - "učeeh se" mest (regij) in ki z večstopenjskim mrežnim povezovanjem manjših mest generirajo razvoj v "svojem" vplivnem območju, tudi na podeželju. To pa pomeni sledenje razvojnim konceptom v soseščini (v akcijskem radiju okoli 400 km) in inovativno prilagajanje sodobnih razvojnih scenarijev slovenskim posebnostim.

S perspektivnega vidika si v Sloveniji stojita nasproti dva možna scenarija in sicer: klasični model centraliziranega urbanega omrežja, ki temelji na utrjevanju sodobnih teženj in hierarhično

zasnovanega sistema centralnih krajev in model decentraliziranega omrežja različnih razvojnih vozlišč v pokrajini, ki temelji na sodobnih principih "plitvega" hierarhičnega omrežja odnosov oz. razpršenih razvojnih polov ob infrastrukturnih vozliščih. V nadaljevanju sta v grobih obrisih predstavljeni dve možni skupini scenarijev z več različicami. Z njimi želimo opozoriti na morebitne pasti in na ta način pripomoči, da se do razpoložljivih možnosti še pravočasno opredelimo.

4.1. Scenariji trendov

Zaradi zmanjšane pomena prostorskega planiranja v družbi devetdesetih let in na prelomu stoletja je vrednotenje konceptov policentrizma zastalo. Tudi pod vplivi naraščajočih lokalizmov. Poleg tega so dekoncentracijski procesi v devetdesetih letih domala pri vseh urbanih sistemih slovenskih mest odločujoče razrahljali relativno togo zastavljen policentrični sistem centralnih krajev. Povsem naravno je tudi v naslednjem obdobju pričakovati, da bo država s svojim ravnanjem na tak ali drugačen način še vedno vplivala na oblikovanje prostorskih učinkov in funkcij v mestih, predvsem s pospeševanjem skladnega regionalnega razvoja. Tu je treba omeniti še planiranje javne gospodarske (npr. oskrba z energijo, prometno omrežje ...) in družbene infrastrukture (npr. javne bolnišnice, višje in visoke šole ...). Nadalje bo še vedno nedorečena upravna reforma druge stopnje lokalne samouprave - ki je že celo desetletje nedokončana - pomembno vplivala na nadaljnje koncepte razvoja naselbinskega sistema. V privatnem sektorju, npr. pri lokacijskih faktorjih za nameščanje trgovine na drobno, pa bodo državne lokacijske odločitve o pospeševanju policentrizma lahko samo indirektno in bo razpoložljiv instrumentarij v politiki prostorskega planiranja samo deloma vplival na razvoj naselbinskega sistema, posebej skozi regionalno-razvojno in urbanistično-izvedbeno načrtovanje. Nasprotno pa je pričakovati, da bo koncept centralnih krajev v pretežni meri še naprej neučinkovit pri uravnavanju splošnega naselbinskega razvoja, še posebej pri nadaljnjem razvoju urbanizacije, povezanem tudi s preprečevanjem razpršene rasti v (ob)mestnih naseljih.

Razvojne težnje izražajo stihijsko centralizacijo ekonomsko najuspešnejših funkcij v Ljubljani in postopno oblikovanje tripolne razvojne osi Koper oz. Nova Gorica - Ljubljana - Maribor. Na podlagi medmestnega sodelovanja in strateške usmeritve treh univerzitetnih centrov se bo izoblikovala razvojna os, ki bi mesta medsebojno povezala ob petem evropskem prometnem koridorju. Lovljenje globalizacijskih tokov bi po predvidevanjih uspevalo le Ljubljani, ki je že dalj časa vodilni razvojni pol Slovenije. Aktivna vpetost preostalih mest v globalizacijske tokove bi bila torej možna le preko tesne navezave na Ljubljano. To pa pomeni

nadaljnjo krepitev prestolnice oz. njene mestne regije in s tem poglobljanje nasprotij z drugimi pomembnejšimi središči. Oblikovanje razvojnih osi predvideva tudi oblikovanje omrežja sekundarnih razvojnih in tranzitnih osi s pasovi naseljenih in obrtno-proizvodnih struktur. Določajo jih predvsem omrežja tistih centralnih krajev, ki so med seboj z ustrežno infrastrukturo, trgov delovne sile in z ostalo komunikacijsko opremo povezana v enotno gospodarsko-geografsko območje. S postopnim premeščanjem delovnih mest v urbanizacijske "pasove" se premešča inovacijska dinamika, ki je tako pomembna za regionalni razvoj, na obrobja mest. V tem primeru se ob vozliščih oblikujejo relativno decentralizirane "verige" gosto naseljenih naselbinskih struktur. Razvoj urbanizacije ponazarja moč in prepletanje gospodarstva, ki lahko postopno privede do specializacije določenih mestnih regij. Po drugi strani pa je to prepletanje povezano s potrebami po dodatni izgradnji infrastrukture in s povečanim prometom, kar je z ekoloških vidikov in zaradi omejene organizirane ponudbe stavbnih zemljišč problematično. Pretežni del ostalih območij Slovenije bi po predvidevanjih bil podvržen stagnaciji ali postopni degradaciji z izjemo posameznih izoliranih zaposlitvenih središč, ki bi v omejenem obsegu lahko konkurirala osrednji metropolitanski regiji.

Spontani razvoj oblikovanja razvojnih osi temelji na liberalističnih principih graditve naselij, na ohranjanju doseženih razmerij med središči in periferijo ter omogoča njihov nadaljnji stihijski razvoj. Suburbanizacija postaja sestavni del mestnih aglomeracij. Mestna središča pa zaradi terciarizacije obmestij (npr. z nakupovalnimi središči) izgubljajo samostojnost kot središčna naselja. Dezurbanizacija je ekstremni scenarij spontanega razvoja. Obseg urbanizacije lahko ob pričakovanem uvajanju sodobnih komunikacijskih tehnologij še pospeši nadaljevanje spontanega razvoja, saj je zavest o možnostih višje kvalitete življenja oblikovana /zasidrana/ v pojmu individualne prostostoječe hiše, ob "zadovoljivi" komunalni opremljenosti in relativno ohranjenem okolju - podeželski pokrajini. Periurbanizacija je s tem le še pretvorba naselbinskih območij v stanovanjska (spalna) naselja za ljudi, ki delajo v aglomeracijah celo zunaj vplivnega območja "lastnega" središča in odhajajo na delo v bolj oddaljena in propulzivna središča, kot so npr. Ljubljana, Trst, Gorica, Gradec, Celovec ...

Omenjeni za Slovenijo neugodni scenarij bi po našem prepričanju lahko zavrl skladen regionalni razvoj. Bil pa bi podlaga za disperzijo dejavnosti v prostoru, ki bi bila podprta z željo po bivanju v sproščajočem in manj onesnaženem okolju. Posledica takšne politike bi bile obsežne dnevne

migracije, obremenjevanje prometne infrastrukture in neracionalno trošenje energentov. V tem smislu je treba ukrepati proti naraščajoči hierarhiji. Instrumenta za to sta dva: ali oblikovanje ekonomsko uspešnih mest nacionalnega pomena, ki bi bila hkrati središča pokrajin, ali množičen dostop do naj-sodobnejših komunikacijskih sredstev, tako da bi lahko tudi mesta na nižji hierarhični stopnji ukrepala inovativno. S tem bi se ohranilo »daljinsko« zavarovanje proti nastajajoči centralizaciji. Kljub vsemu ostaja nedorečen poglavitni cilj, in sicer: ohranitev obstoječe naselbinske strukture, infrastrukturna posodobitev in ohranjanje ustreznih ravni znanja v preostalih središčih nižje ravni. Simulacijo možnega scenarija predstavlja shematični prikaz 1.

4.2. Strateški scenariji trajnostnega razvoja

V svoji tradicionalni obliki, posebej v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, je bila policentrična zasnova centralnih krajev instrument uravnavanja in poglavitno organizacijsko sredstvo državnih prizadevanj za skladen regionalni razvoj. Ta klasična usmeritev je pozneje zaradi prevladujočih privatnih interesov in tržno naravnane doktrine v sodobnosti prišla iz rabe. Na podlagi načelnih kritik o implementaciji tradicionalnih oblik državnega ukrepanja se vse bolj uveljavljajo zahteve po deregulaciji in bolj decentraliziranih oblikah, temelječih na snovanju soglasnosti, samoorganizaciji in medsebojni kooperaciji urbanih struktur.

Pri strateškem scenariju možnega uravnoteženega naselbinskega omrežja centralnih krajev je treba razjasniti vsaj dve vprašanji, in sicer: (1) ali je sistem centralnih krajev primerno organizacijsko sredstvo za realizacijo sodobnih prostorsko-političnih predstav o trajnostnem razvoju, kot tudi ohranjanja temeljnih značilnosti slovenske urbanizacije ter (2) v kolikšni meri je obstoječi sistem omrežja centralnih krajev še skladen z novimi diskurzivnimi (opirajoč se na razumsko, logično razčlenjevanje naselbinskega sistema) načrtovalskimi metodami? Odgovor na ti dve vprašanji bi bil resničen prispevek za doseg prostorsko-geografskih in politično-razvojnih ciljev. Z odgovori na ti dve vprašanji se odpravljajo na eni strani pomanjkljivosti pri instrumentalnih oblikah policentričnega urbanega sistema, na drugi strani pa se poskuša upoštevati tudi realni razvoj naselbinskih struktur in z njimi povezane probleme, ki so se nakopičili v zadnjih desetletjih.

Kako doseči povezavo med trajnostnim razvojem in težnjami zadnjih desetletij v razvoju naselbinskih struktur? V bistvu gre za štiri delovna področja, kjer zasnova centralnih krajev lahko odigra pomembno organizacijsko in instrumentalno vlogo pri uveljavitvi vodilnih načel trajnostnega razvoja, kot jih priporoča tudi zasnova evropskega prostorskega razvojnega koncepta:

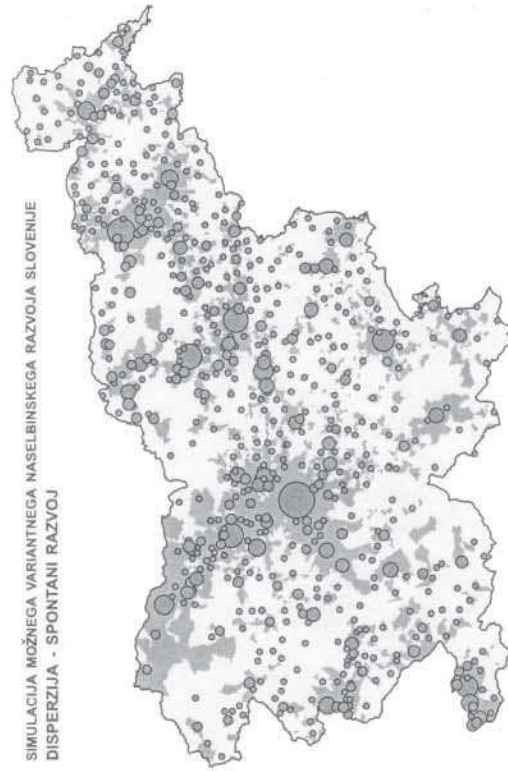
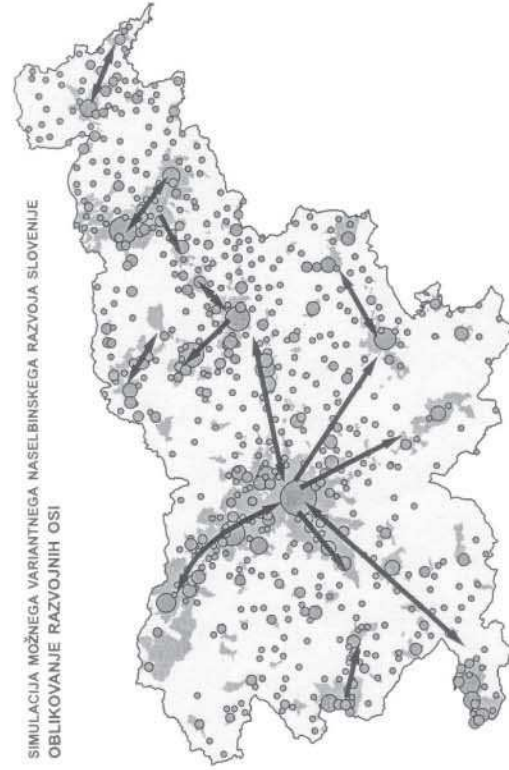
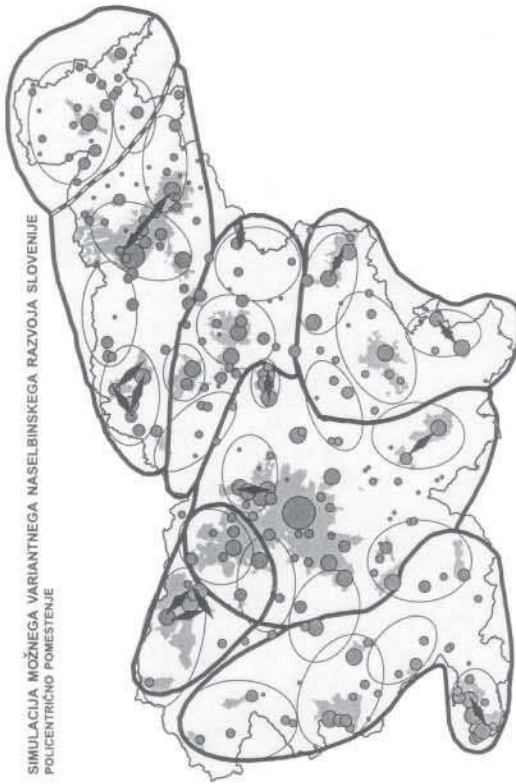
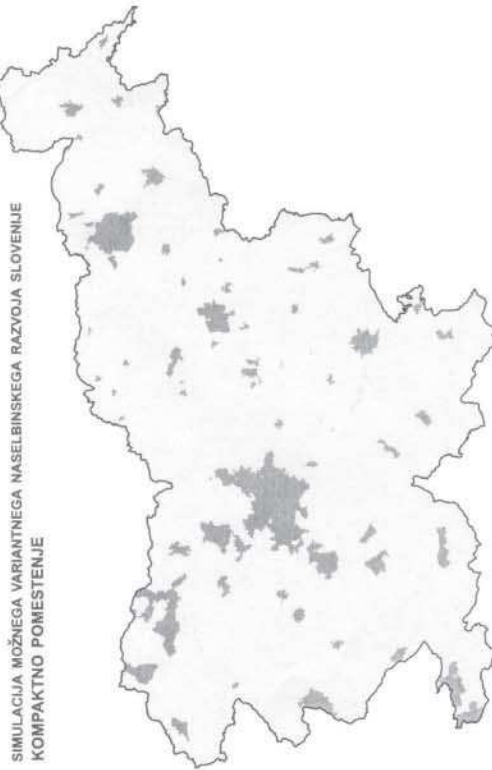
- (i) nadaljnji razvoj naselbinskih struktur
- (ii) oskrba prebivalstva z dobrinami in služnostnimi dejavnosti v sorazmerju z možnostmi
- (iii) oblikovanje učinkovitih, vendar trajnostno naravnanih komunikacijskih (npr. prometnih) sistemov
- (iv) pospeševanje rasti proizvodnega gospodarstva (ESDP, 1999).

Pri vseh štirih delovnih področjih je treba istočasno spoštovati tudi vsa tri vodilna načela prostorskega razvoja iz ESDP-ja: ekonomsko in socialno povezanost - (kohezivnost), ohranjanje materialnih podlag za ohranitev naravnih vrednot in kulturne dediščine ter uravnoteženo konkurenčnost (tekmovalnost) na celotnem območju države. Pri oblikovanju zasnove omrežja naselbinskih krajev pa ima seveda vsako od teh načel različno razvojno težo in jo na shematizirani ravni prikazuje preglednica 1. Povezanost med načeli trajnostnega razvoja in področji uravnotežene zasnove naselbinskega sistema se torej povezuje med naslednjimi cilji, področji delovanja in instrumenti uravnavanja:

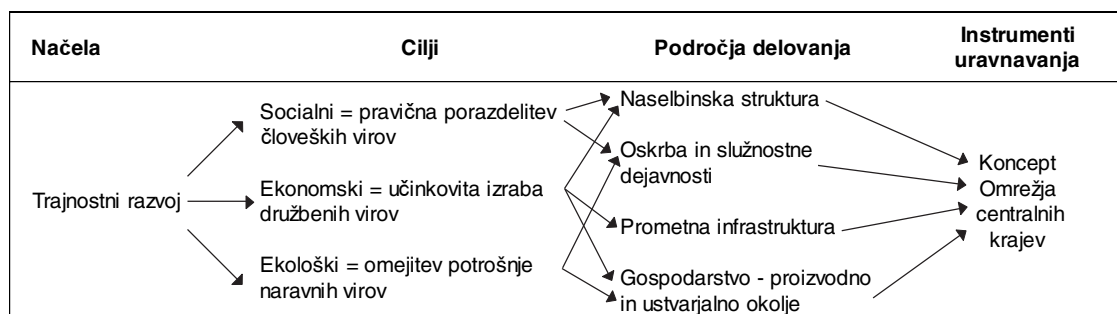
(1) Pravična porazdelitev človeških virov: Temeljni cilji in naloge prostorske politike so naravnani k zagotavljanju sprejemljivih življenjskih okoliščin na vseh območjih. To Slovenijo zavezuje, da s svojimi ukrepi posega tudi na tista območja, kjer tržno naravnana ureditev ne more zagotavljati enakomerne ravni ekonomskega in regionalnega razvoja. Na podeželju je zasnova centralnih krajev že v preteklosti veliko prispevala k zmanjševanju opustelosti slovenske pokrajine in preprečevala masovno odseljevanje prebivalstva (ni pa ji uspelo preusmeriti selektivnega izseljevanja pretežno mlajših in bolj izobraženih socialnih skupin prebivalstva). Še danes pa ostaja v redko poseljenih hribovitih in kraških ter perifernih podeželskih območjih pomembna naloga, da vsaj v najmanjši možni meri ta naselja zagotavljajo pravično oskrbljenost. Torej gre za na nekakšen način oblikovanja t.im. »prestreznega omrežja« centralnih krajev najnižje ravni kot antipod tržnemu usmerjanju "erozije" oziroma razraščanju sodobnih oskrbnih centrov v neposredni bližini mest in goste naseljenih stanovanjskih območij. Tradicionalna porazdelitev oskrbnih funkcij pomeni hkrati stabilizacijo decentraliziranega oskrbnega omrežja in ima zato še vedno nezmanjšan prostorsko načrtovalski in družbeno politični pomen.

(2) Učinkovita izraba družbenih virov: Z naraščajočo internacionalizacijo gospodarstva stopajo v ospredje vidiki regionalne konkurenčnosti (tekmovalnosti) mest in inovacijske sposobnosti regij kot razvojnih generatorjev za zagotovitev materialnih življenjskih podlag na njihovem vplivnem območju. Prostorska koncentracija kvalificiranih raziskovalnih, informacijskih in komunikacijskih funkcij in opremljenost z mrežno zasnovanimi in kakovostnimi infrastrukturnimi sistemi sta najpomembnejša temelja

Shematični prikaz 1: Simulacija možnega scenarija

Preglednica 1: Zasnova omrežja naselij kot sredstvo za doseganje planerskih ciljev v prostorskem razvoju*

* Priredba po: Empfehlungen zur Weiterentwicklung des Zentrale-Orte-Konzepts, Akademie fuer Raumforschung und Landesplanung, Hannover, avgust 2001

uravnotežene tekmovalnosti. Zasnova naselbinskega sistema v tem primeru učinkuje – v povezavi z naselbinsko strukturnimi cilji – na učinkovito izrabo tehnično-materialnih virov in socialne infrastrukture ter s tem podpira trajnostne razvojne zapovedi. Pri razvoju naselbinskega in oskrbnega sistema tako neredko prihaja do simbioze med proizvodnimi in socialnimi dejavnostmi in do zmanjševanja celokupnih družbenih stroškov. Nadaljnja naravnost urbanega sistema v sočasno izgradnjo razvojne in “oskrbovalne” funkcije centralnih krajev preprečuje povečevanje eksternih stroškov in tudi z gospodarskega vidika omogoča učinkovitejšo izrabo obstoječe infrastrukture. Za javni sektor so koncepti centralnih krajev medsebojno povezani z upravno reformo.

(3) Omejitev potrošnje naravnih virov: Poleg ekonomskega vložka izrabe finančnih virov vodi naravnost sistema centralnih krajev tudi k varčni izrabi namenske rabe naravnih virov in kolikor toliko prispeva k vzdrževanju naravnih življenjskih razmer. Ekološka funkcija je še posebej razločno opazna na področju prometnih tokov, kjer je omrežje centralnih krajev zgleden model za preprečevanje razpršene poseljenosti. Prav pri razpravah, povezanih z implementacijo Agende 21, je bila ta vloga še posebej poudarjena. Kot smernice za trajnostni naselbinski razvoj ne gre več upoštevati zgolj enostavno zgoščevanje obstoječih gradbenih struktur in na ta način povečevati koncentracijo, ampak mora biti je celotna struktura naselbinskega sistema usmerjena proti preprečevanju prometnega obremenjevanja.

Oblikovanje uspešnega omrežja mest je najpomembnejši motiv za uspešno zadovoljevanje gospodarskih interesov in tudi za izvajanje skupnih nalog na nadlokalnih ravneh. Policentrični urbani sistem pri tem pomeni neobhodni temelj za utrditev mrežnega povezovanja mest in izhaja iz načel zagotavljanja enakovrednih življenjskih in delovnih razmer za vse prebivalstvo na celotnem ozemlju države, kar npr. v primeru organizacije omrežja javnih institucij višjih ravni predstavlja ob današnji stopnji motorizacije približno polurno dostopnost. Policentrični urbani sistem je s tem protiutež obstoječim težnjam. Zagovarja dvojno strategijo “izravnalnega” mestnega življenja (a)

z ohranitvijo in pospeševanjem visoko specializiranih delovnih mest v središčih nacionalnega pomena in pomeni prepletanje spektra gospodarskih dejavnosti s središči nižjega regionalnega pomena in partnerskih mest po svetu. V tem primeru je odločilno oblikovanje medmestnega omrežja (*Network*) med sosednjimi (in tudi oddaljenimi) mesti podobne velikosti in (b) z vzpostavljanjem in poglobljanjem gospodarskih kooperacij med mesti in tudi s pripadajočim podeželjem, kar je v obojestransko korist zaradi dopolnjevanja funkcij. To se doseže z vzpostavitvijo konkurenčne uravnoteženosti omrežja mest, kakršna so tudi srednjeevropska mesta v sosesčini.

Če želimo povečati pomen urbanemu sistemu nasproti velemestnim aglomeracijam v širši sosesčini, potem je treba vzpodbujati inovacijsko dinamiko, kakršno najdemo le v urbanih okoljih z zadostnim in dovolj velikim in “kritičnim” gospodarskim in populacijskim potencialom. Kljub temu morajo vsa mesta razvijati svojo samostojnost in si tako dolgoročno zagotoviti inovacijske možnosti. S spojitvijo mestne inovacijske dinamike in regionalnih/lokalnih iniciativ se lahko pod današnjimi pogoji nadaljuje tradicionalna, specifična urbanizacija Slovenije. Pomanjkljivosti se lahko spremene v prednosti, če se bodo središča nacionalnega pomena zavedala svojega posebnega odnosa do okolice – vplivnega območja in svoje komparativne prednosti izkoristila za bodoči razvoj. Ta mesta so slej ko prej stičišča, ki lahko vplivajo na razvojne usmeritve obdajajočih obmestnih naselij in novih občin, vendar ne v konservativno-nostalgicnem smislu, temveč z inovativno naravnanim izkoriščanjem “teritorija” (lastnega vplivnega območja) za skladen regionalni razvoj. To pomeni, da je treba vzpostaviti kooperacijske in odgovorne odnose med mestom in podeželjem. Ti odnosi naj bi tudi “podeželskim” občinam omogočili “soudeležbo” pri inovativnem potencialu mest in pri gospodarskem uspehu njihovega centra. Množica izpričanih lokalnih iniciativ vzbuja bojazen, da lahko pride do teritorialnega razpada policentrizma. In ta vakuum praviloma izkoriščajo centralistično naravnane administrativne elite.

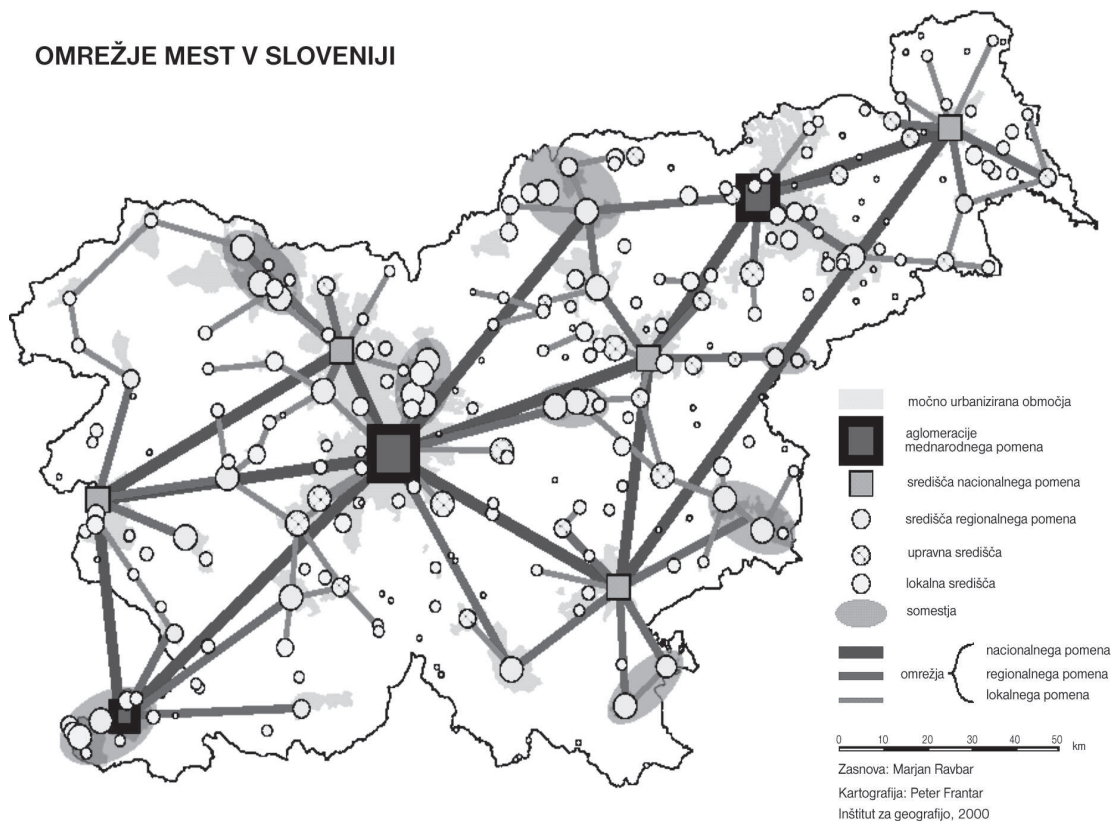
Policentrični koncept bo treba v prihodnje graditi na oblikovanju specifičnih urbanih območij, ki hkrati

omogočajo sistematično razreševanje razvojnih vprašanj na ravni posameznih funkcijsko in razvojno zaokroženih homogenih mestnih regij. Ena od osnov za tovrstno nadgrajevanje vloge središč nacionalnega pomena je predvsem povečevanje lokacijske privlačnosti središč, z dograjevanjem bolj kakovostnih infrastrukturnih sistemov in vzpodbujanjem kvalitetnega razvoja storitvenih dejavnosti (diverzifikacija, visoka raven ponudbe). Hiter razvoj služnostnih dejavnosti, izgradnja sistema avtocest ter koncentracija komunikacij okoli teh središč ponovno odpirajo vprašanje razmerij med središči najvišje ravni in nižjih stopenj. S hitrejšim (sodobnejšim) transportom in razvojem komunikacij pada funkcionalno potrebno število mest - središč državnega pomena. Slovenija ima v primerjavi s sosesčino v srednji Evropi oz. v Alpah višjo gostoto (malih) mest(ec) (ki hkrati želijo postati nacionalna in /ali regionalna središča), število prebivalstva, živečega v gravitacijskem zaledju, pa je tudi do polovice nižje. »Slabost« malih mestec je v tem, da jih je glede na skupno število prebivalstva veliko in da so si sorazmerno blizu. V prihodnosti je pričakovati tekmovalnost med njimi in to za del mest pomeni, da bodo zgubljala na pomembnosti. Politično modro bi bilo zato oblikovanje pokrajin kot instrument im-plementacije policentričnega sistema. S tem bi ukrepali zoper razvojni cikel: »razvoj - propad - ponovni vzpon«. Nerealno je pričakovati, da se bo trend obrnil. Zagovarjanje velikega števila majhnih (populacijsko in gospodarsko šibkih) urbanih središč (torej ohranjanja obstoječega urbanega sistema) je za današnje družbene potrebe

predrago. Ocenjujemo, da bodo sodobni lokacijski pogoji sprožili nadaljnjo diferenciacijo v hierarhičnih stopnjah središč na podlagi aktiviranja sodobnih razvojnih potencialov. Pričakujemo, da bo delovanje tržišča tudi središčem nacionalnega pomena dalo ustreznejše vrednosti in na ta način omogočilo "asimilacijo" neposrednih lokacijskih (gospodarskih) prednosti. Odločitev za nadaljevanje policentričnega razvoja izhaja tudi iz dosežene razmestitve prebivalstva in delovnih mest, ki naj se ob skromni naravni rasti v naslednjih desetletjih ne bi korenito spreminjala.

V urbaniziranih, ravninskih in dolinskih območjih je - ne zahajajoč v regionalne posebnosti teh območij - pričakovati nadaljnje naraščanje prebivalstva in gospodarskih aktivnosti, usmerjenih v energetske in surovinsko manj zahtevne proizvode ter služnostne dejavnosti. Ta območja imajo tudi najustreznejše lokacijske možnosti za oblikovanje postindustrijskih dejavnosti za visoke tehnologije. Namesto klasičnih lokacijskih faktorjev bodo stopali v ospredje komunikacijski, demografski ("human resources"), znanstveno-tehnični in poslovno-financijski kazalniki. Prav zato si bodo območja z naštetimi lokacijskimi možnostmi prizadevala vzdrževati poslovne povezave predvsem s tehnično-naravoslovnimi visokimi šolami in raziskovalnim delom nasploh. V njih se bodo zaostrovali prometno-komunikacijski problemi. Nadaljnja izgradnja omrežja za osebne prevoze ter čim hitrejša navezave na evropsko prometno omrežje (predvsem letališča in železnica) bodo atraktivnost območij le še povečali. Kljub

OMREŽJE MEST V SLOVENIJI

sanaciji starih industrijskih območij je pričakovati naraščajoče pritiske modernih industrijskih in obrtnih obratov na še proste kmetijske površine. Obremenitve okolja bodo naraščale skupaj z naraščanjem prometa. Urbanizirana območja bodo še nadalje podvržena naraščajočim zahtevam po novih stanovanjskih, proizvodnih in obrtnih površinah. Povečevalo se bo povpraševanje zlasti po atraktivnih lokacijah na podeželju za bivanje, rekreacijo in obrt ("delati v parku").

5. Sklep

Sodobne mestne regije se postopno preoblikujejo s prehodom iz hierarhičnega sistema naselij v bolj izenačeno omrežje vozlišč po načelu razpršene decentralizacije. Nadaljnji razvoj le-teh postavlja v ospredje politiko urbanega razvoja, ki temelji na naslednjih ciljih: (a) uravnoveženem policentričnem razvoju omrežja mest z oblikovanjem novih razmerij s podeželjem v enoten urbani sistem, (b) oblikovanjem omrežij skladno z naraščajočo specializacijo in delitvijo dela, ki skupaj ustvarjajo možnosti za izenačevanje prevelikih strukturnih razlik na obrobju urbane pokrajine, (c) povezovanjem omrežij različnih ravni s kombinacijami lokalne in regionalne povezanosti s pomočjo učinkovitih prometnih povezav med sicer avtonomnimi enotami in (d) izboljšanjem okoljskih razmer z zmanjševanjem prometnih tokov, vzpodbujanjem intermodalnih sistemov vseh vrst in koordinirano izgradnjo prometno-informacijske infrastrukture.

Kvaliteta življenja postaja eden izmed upoštevanja vrednih kriterijev pri iskanju razvojnih možnosti nadaljnjega razvoja poselitve. Za uravnavanje sistemske reorganizacije policentrično zasnovanega naselbinskega sistema ima največjo težo strategija mešane rabe površin, ki zagotavlja soobstoj dveh interaktivnih usmeritev urejanja mest: zgoščevanje mestnega središča (mestna prenova in notranji funkcionalni razvoj) ob hkratnem zgoščevanju razpršenih in suburbaniziranih poselitvenih struktur s pomočjo sočasnega infrastrukturnega povezovanja. Mešana raba zagotavlja boljše prilagoditve oz. hitreje spremembe v namenski rabi kar ustvarja in krepi pokrajinsko pestrost. Načrtovanje mešane rabe namesto zaključenih monostrukturnih območij ustvarja možnosti za bolj raznoliko dejavnostno strukturo v mestnih regijah. Na določen način se območja mestnih regij "specializirajo" tako, da obmestja ne rabijo več samo bivanju zaposlenih, ki delajo praviloma v mestu (spalna območja), marveč so hkrati tudi že zaposlitvena središča zaenkrat še z omejeno dejavnostno strukturo delovnih mest. Poglavitna namera planiranja naselbinskega sistema s pomočjo mešane rabe površin je v uravnavanju dinamičnih procesov in obvladovanju kaotičnih teženj. S konceptom mešane rabe površin se zmanjšuje število dnevnih potovanj, tako se varčuje z energijo ter zmanjšuje obremenitve okolja z emisijami.

Več kot tri desetletja dolgi naporu uveljavitve policentričnega sistema omrežja naselij in sodobni družbeno-ekonomski procesi izključujejo implementacijo centraliziranega urbanega omrežja naselij. Zametki oblikovanja "velikih" mestnih regij ponujajo raznovrstne razvojne izzive, ki so posledica različnih oblik in razvojnih stopenj urbanizacije, ki med seboj komplementarno součinkujejo. Zato je model "plitvega" in decentraliziranega omrežja satelitskih mest znotraj funkcijsko in gravitacijsko povezanih mestnih regij, ki temelji na sodobnih principih mrežnega povezovanja razvojnih polov, bolj realističen in skladen s sodobnimi težnjami družbeno-ekonomskega in socialno-geografskega razvoja.

Literatura

- Albers, G. 1996. *Entwicklungslinien der Raumplanung in Europa seit 1945*. Revija DISP št. 127 (1996), Zürich, str. 3-12.
- Empfehlungen zur Weiterentwicklung des Zentrale-Orte-Konzepts*, Akademie fuer Raumforschung und Landesplanung, Hannover, avgust 2001.
- European Spatial Development Perspective (ESDP)*, 1999: *Na poti k uravnoveženem in trajnostnem razvoju EZ*. Potsdam, 10.-11. maj 1999, izdajatelj Evropska Komisija, Luksemburg (večjezično).
- Mušič, V. B. 2004. *Mesto in urbanizem med teorijo in prakso*. Teorija in praksa, let. XLI (2004), št. 1-2, Ljubljana, str.309-331.
- Ravbar, M. 1997. *Slovene Cities and Suburbs in Transformation (Slovenska mesta in njihova obmestja v preobrazbi)*. Geografski zbornik, št. XXXVII, Ljubljana, (1997), str. 64-109.
- Ravbar, M. 1997. *Zur Siedlungsstruktur Sloweniens. Raumforschung und Raumordnung, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 55. Jahrgang, Heft 4/5 (1997), str. 350-358.*
- Ravbar, M. 2002. *Sodobne težnje v razvoju prebivalstva in delovnih mest - pot k sonaravnemu in decentraliziranemu usmerjanju poselitve v Sloveniji?* IB- revija, št. 1, letnik XXXVI (2002), Ljubljana, str. 12-41.
- Stiens, G. 2004. *Raumentwicklungsszenarien aus Nachbarstaaten. Informationen zur Raumentwicklung, Heft 1/2 (2004), Bonn, str. I-IX.*
- Strategija prostorskega razvoja Slovenije*. 2004. Predlog, 11. 6. 2004, Ministrstvo za okolje prostor in energijo, Ljubljana, <http://www.gov.si/upp/doc/sprs/index260104.htm>
- Weichhart, P. 1999. *Probleme der Raumordnung im Zeitalter der Globalisierung. (Predavanje v okviru prostorske konference: "Perspektiven der Raumentwicklung. Großstadt - Umland - ländlicher Raum" predstavljeno na "Niederösterreichische Landesakademie, dne 22. 03. 1999 v St. Pöltnu).*
- Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja*. 1999. Uradni list RS, 60/99.
- Zakon o urejanju prostora (ZUreP)*. 2002. Uradni list RS, št. 110/2002.
- Ključne besede:** omrežje centralnih krajev, urbanizacija, suburbanizacija, razvojni scenariji, mešana raba površin
- Keywords:** central settlements network, urbanisation, suburbanisation, development scenarios, mixed land use